

## KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

H. v. PETRIKOVITS: TROIARITT UND GERANOSTANZ („Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte“, Bd. I, Festschrift für Rudolf Egger, str. 126—143, Klagenfurt 1952).

Za turnir, o kojem je govor u ovoj studiji, čitamo kod rimskih pisaca nazive Troiae lusus, Troiae decursio, Troicus lusus, ludicrum Troiae ili najčešće samo Troia. Najstariji se slikani prikaz toga natjecanja nalazi na etrurskom krčagu (otvoxon) iz 7. ili 6. v. pr. n. e., koji je pronađen u Traghiatelli (isp. Reinach, Répertoire des vases 1345, Daremb.—Saglio s. v. Troia, Troia ludus sl. 7102 (samo jedan detalj), a najopširniji opis kod Vergilija, Aen. 5, 549—603. Po vanjskom zavoju labirinta, koji je među ostalim naslikan na spomenutom krčagu, ispisana je riječ Truia. To je etrurski oblik za Troia. Prema Thes. ling. Lat. i Waldeovom lat. etim. rječ. s. v. ampruo može se Truia, Troia rastumačiti kao „igralište, trkalište“ (na spomenutoj slici naročito labirint, s kojim Vergilije 5, 588 i d. uspoređuje razvojne faze turnira); u prenesenu značenju „pokreti, koji se izvode na takvom trkalištu“, upravo dakle „jahačka igra, turnir“. Isp. o tome Schneiderov članak u RE XIII s. v. lusus Troiae.

U časopisu Klio 32 (1939), str. 209.—220. Petrikovits je već pisao o Troji<sup>1)</sup>, ali se ondje ograničio uglavnom na prikazivanje jahačkih figura te igre, kako ih on zamišlja prema Vergilijevim stihovima, i njezina historijata do kasne antike i srednjega vijeka. U ovoj se studiji P. također bavi analizom citiranoga Vergilijeva teksta, ali pisana svjedočanstva o Troji originalno povezuje s arheološkim nalazom u Straubingu na Dunavu (Donja Bavarska), a na koncu se studije bavi još sličnošću između Troje i t. zv. gerana (γέρανος), plesa žralova, na Delu.

Donoseći latinski tekst i svoj prijevod u prozi, P. interpretira Vergilijev opis Troje i uspijeva, čini mi se, potpuno oboriti tvrdnje Carla Diema, koji je god. 1942. u spisu „Das trojanische Reiterspiel“ pokušao dati novu interpretaciju Vergilijevih stihova. I doista: riječi pugnaeque cient simulacra sub armis (st. 585) očito pobijaju Diemovu tvrdnju o pravom, a ne prividnom boju; neka vrsta parade do st. 580. i razvoj figura u igri postije st. 580. ne mogu ići u prilog Diemovu shvaćanju, po kojem bi Troja bila samo skup pojedinačnih borbi s kopljima, kao što je to i turska igra džerid. Ovdje nisam uopće ulazio u detalje P.-ove analize<sup>2)</sup>, jer se oni zajedno sa tri skice o toku jahačkih figura Troje uglavnom nalaze u gore citiranom članku iz časopisa Klio.

K vijestima, koje su dosad poznate o Troji, treba prema P.-ovu mišljenju pribrojiti i Arijanov opis u Τέχνη τακτική 34 i d., u vezi s kojim moram upozoriti na neke P.-ove hipoteze, koje se u čitavoj njegovoj stu-

<sup>1)</sup> Kratkoće radi nazivat ću i ja igru Troja. Taj naziv nema danas uopće, a tako ni ovdje kod mene, nikakve veze s gradom Trojom i Trojancima. Činjenica, da su Vergilije i drugi pisci po njemu ipak dovodili taj turnir u vezu s Prijamovim gradom, predstavlja samo pustu etimološku igrariju.

<sup>2)</sup> Turma duplex maiorum minorumque puerorum; tres... turmae ternique... ductores; cursus i recursus itd.

diji ističu originalnošću i pružaju mogućnost dalekosežnih zaključaka. Jahači naime u Arijanovu opisu nose naročitu svečanu opremu, a među ostalim pozlaćene kacige s maskama za lice. Takvih se kaciga iz željeza ili bronce pronašlo na mnogim mjestima rimskoga carstva, osobito na njegovim granicama. Interes je za njih porastao bogatim nalazom 27. X. 1950. u Straubingu (rimski Sorviodurum), koji je „seit der Entdeckung des Hildesheimer Silberschätzes im Jahre 1868... ohne Zweifel der bedeutendste Fund seiner Art nördlich der Alpen“<sup>1)</sup>. Na temelju toga nalaza P. smatra vrlo vjerojatnim nagađanje, da bi pronađene kacige s maskama za lice mogle pripadati učesnicima u Troji. Takav bi običaj, naročito kod pogrebnih svečanosti, dobro odgovarao starorimskoj upotrebi obrazina (imagines). F. Drexel je u svojoj studiji „Römische Paraderüstung“ (Strena Buliciana, Zagreb 1924, str. 71 i d.) primijetio, da postoji uska veza između prikaza na svečanoj bojnjoj opremi, koja pripada kacigama s maskom za lice, i prikaza na ukrašenoj bojnjoj opremi gladijatora. Osim toga postoji predaja, koja izričito kaže, da su borbe gladijatora pripadale etruskim pogrebnim svečanostima. P. dalje navodi neke proturazloge, koji će možda biti izneseni protiv njegovih shvaćanja, i nastoji odgovoriti na njih.

Sedam kaciga s maskom za lice, pronađenih u Straubingu, pokazuju dva tipa, grčki i orijentalni. P. misli, da smo time dobili različite kacige dviju stranaka, učesnica u Troji: Grke protiv Istočnjaka kao i u Herodotovu povijesnom djelu.

Za historijat igre, nazvane Troja, osobito su važna dva pitanja među mnogima, na koja nas potiče istraživanje svečane bojne opreme, i to o porijeklu kaciga s maskom za lice i o vremenu, kad se javljaju. O drugom će pitanju podrobno raspravljati djela Klumbacha i Toyneea, koja su u pripremi, a da bismo razjasnili ono prvo, moramo odijeljeno proučavati porijeklo običaja i porijeklo umjetničkog oblikovanja maski.

U daljem toku raspravljanja P. ispituje sličnosti između Troje i t. zv. gerana na Delu. Tome pitanju pridaje pisac veliku važnost, jer će, na pr., studiju završiti ovim mislima: „Vielleicht wird einmal die Ähnlichkeit von Troiaritt und Geranostanz zu einem weiteren, gewiß noch nicht genügend schwer wiegenden Argument im großen Problem der Verbindung von etruskischem mit altgriechischem Kulturgut.“

Da vidimo ukratko, kojim putem P. dolazi do takve hipoteze!

Kod Plin. N. h. 10, 59 čitamo, da uhvaćeni ždralovi svakojako poskakuju i plešu. Prema tome je i ples, koji je na Delu Tesej izveo s oslobođenim mladićima i djevojkama, a koji je bio *μήνημα τῶν ἐν τῷ Λαβρινθῶν περιόδων καὶ διαξόδων* nazvan *γέρανος*. Isp. Plut. Thes. 21, a osim toga i Lucian, De salt. 34; Callim. Hymn. in Del. 316 i d.; Poll. 4, 101; i na jednoj sceni sa François-vaze (isp. Daremb.-Saglio s. v. saltatio, sl. 6059) prikazan je taj ples.

P. smatra O. Rubensohna (H *Γέρανος*: Arch. Ephem. 100, (1937), str. 590. i d.) zaslužnim za to, što je u plesu, koji opisuje Callim. Hymn. in Del. 316 i d., našao sličnost s pravim „plesom“ ptica ždralova. Plesači plešu oko oltara Keratona i svetog maslinova panja udarajući po oltaru i zagrizajući u maslinu. To je očito oponašanje pravoga „ples“ ždralova. Rubensohn međutim odvaja taj ples od plesne figure labirinta. S tim se P. ne slaže, nego citira Heshija, koji s. v. *Ἀηλι(σ)ακός βωρός* kaže: *τὸ περιτρέχειν κύκλωι τὸν ἐν Ἀηλῶι βωρὸν καὶ τῆπειν κτλ.* Izriječkom je dakle po-

<sup>1)</sup> Isp. popratnu riječ uz J. Keim und H. Klumbach, Der römische Schatzfund von Straubing, München 1951. Klumbach je o tome još pisao u časopisima Germania 29, 1951, 146 i d. i Gymnasium 59, 1952, 71 i d., a sprema i veće, iscrpno djelo, u kojem će znanstveno obraditi čitav nalaz. Petrikovits je u Bonner Jahrbücher 151, 1951 napisao recenziju Keimove i Klumbachove knjige i dotakao se sigurno nekih problema Troje u vezi s kacigama i maskama za lice učesnika.

svjedočena veza „kružnoga“ plesa s udaranjem po oltaru, a važno je i Dikearhovo svjedočanstvo kod Plutarha Thes. 21.

Poistovjetivši na taj način kolo u obliku labirinta i geran, P. smatra, da se ispodređivanjem Plesa ždralova s Trojom mogu s puno smisla povezati obadva elementa gerana, t. j. figura labirinta i udaranje po oltaru uz zagrizanje masline u sredini. Kod Poluša 4, 101 su posvjedočena za geran dva partnera, odnosno dvije plesne grupe, od kojih svaka ima svoga vođu (isp. i Hesych. s. v. γερανουλοκός). ἀνεπίσεις kod Plutarha i ἐξελίγμοι iz spomenutog Arijanova odlomka doista moraju imati isto značenje. Riječima ἐξελίσσειν i ἀνεπίσσειν stvaramo predodžbu takve plesne figure, kod koje se zavoji izvijaju jedan iz drugoga kao kod puževe kućice. Već je mnogo puta zabilježeno u literaturi, da je ta plesna figura labirinta identična s Trojom. Kao što Troja pokazuje faze, u kojima oba partnera u igri jašu prema centru trkališta, tako će τῶνταιν Keratona (prema Hesihiju) ἠρσοόμενον καὶ πρέμνον ὀδυσσεύσαι ἀγνὸν ἐλαίης (prema Kalimahu) biti dio plesne figure gerana. Taj ples s figurom labirinta oko oltara i masline veoma podsjeća na Troju oko grobnoga humka, koja je često puta posvjedočena. Doista sjajno P.-ovo zaključivanje!

Rubensohn je geran uvrstio u velik broj plesova, koji oponašaju životinje, a poznati su iz etnografije i folkloa. Sada nismo, kako kaže P., daleko od plesa sa životinjskom maskom. Vrlo je vjerojatno, da takav ples seže u rano grčko doba ili u predgrčku epohu. Tada se geran možda plesao s maskama ždralova, kao što se i ples jaraca oko Dionisova oltara plesao s maskama — s jednom od začetaka grčke kazališne maske. U svakom su slučaju to već hipoteze. Ako postavimo pitanje o porijeklu maski u Troji, morat ćemo se obazrijeti na starosredozemsko kulturno područje. Troja i geran su međusobno tako slični, da s nužnim oprezom možemo pretpostaviti kulturnohistorijsku vezu među njima, pa i onda, ako rimske maske, upotrebljavane kod jahačkih igara, nisu imale svoj začetak u turniru, nazvanom Troja. Toliko o P.-ovu tumačenju Troje i gerana.

Na koncu ovoga prikaza htio bih još iznijeti nekoliko misli o učesnicima u Troji. Schneider u citiranom članku RE s. v. Iulus Troiae 2061, 48 konstatira, da „die Teilnehmer an der Troia sind ausschließliche Knaben“, a to isto kaže i Festo kod Paula s. v. Troia str. 504 (ed. Lindsay, Teubner 1913) riječima „Iulus puerorum equestris“. Petrikovits je već u časopisu Klio (str. 218) natuknuo, a u ovoj studiji izriekom tvrdi (str. 126, 134, 135, 137), da su u Troji sudjelovali odrasli, zapravo uz odrasle i dječaci. Potaknut takvim protivrječnim shvaćanjima, prelistao sam ponovo pisce, koji spominju Iulum, Iudicrum Troiae i sl., odnosno τὴν Τροίαν i sl Tacit (Ann. 11, 11) govori samo o pueri nobiles.

Svetonije na većini mjesta spominje jedino dječake (Caes. 39, 4; Aug. 43, 5; Tib. 6, 6; Ner. 7, 1), a na dva mjesta (Cal. 18, 5; Cl. 21, 7) samo izvođenje Troje, ne naglašavajući posebno, tko je sudjelovao. Čudim se, da Svetonije, kojega i Petrikovits (Klio 211) s pravom cijeni kao dobra poznavaoca Troje i igara uopće, ne bi ništa znao o starijim, odraslim učesnicima.

Plutarh također spominje samo dječake (Cato min. 3).

Od 11 mjesta, na kojima se kod Diona Kasija govori o Troji, samo bi 3 mjesta mogla dati povoda za razmišljanje, da li su u igri sudjelovali jedino dječaci. Interesantno je, da Dion Kasije na svih onih 8 mjesta, gdje se spominju samo dječaci kao učesnici, jasno ističe i igru, u kojoj su sudjelovali, na pr. τὴν ἐς Ἰπασίαν τὴν Τροίαν καλουμένην (43, 23, 6; isp. i 48, 20, 2; 55, 10, 6) ili samo τὴν Τροίαν Ἰππεύσαν (51, 22, 4; isp. i 49, 43, 3; 54, 26, 1; 59, 7, 4; 59, 11, 2). Najvjerojatnije mi je, da na ona 3 sporna mjesta (narocito 53, 1, 4, pa možda i 76, 15, 3; 77, 16, 7), gdje se govori samo o nekoj ἰπποδρομία ili περιδρομή, Dion Kasije među igre uključuje i Troju i još koje drugo jahačko ili trkačko natjecanje, u kojem su, jasno, sudjelovali i odrasli. Usporedimo na pr. Dionov i Svetonijev opis svetkovine, koju je August god. 28. pr. n. e. priredio u čast pobjede kod Akcija. Dio Cass. 53, 1, 4 kaže: καὶ τὴν πανήγυριν . . . ψεφισθεῖσαν ἡγάγε . . . καὶ ἐν

αὐτῆς τῆν ἰσσοδρομίαν διὰ τε τῶν παιδῶν καὶ διὰ τῶν ἀνδρῶν τῶν σύσσωων ἐποίησε. To P.-u služi kao siguran dokaz, da su u Troji sudjelovali i senatori, dakle odrasli. Suet. Tib. 6, 5—6 međutim kaže: „Praesedit (sc. Tiberius) et asticis ludis et Troiam circensibus lusit ductor turmae puerorum maiorum.“ Osim toga Dion Kasije spominjući izriješkom Troju i dječake kao učesnike u 51, 22, 4 (za god. 29. pr. n. e.) i 54, 26, 1 (za god. 13. pr. n. e.), najednom u 53, 1, 4 (za god. 28. pr. n. e.) spominje i dječake i odrasle kao učesnike!? Da je Dion 53, 1, 4 pomišljao samo na Troju, vjerojatno bi nekako spomenuo, ovdje ili na kojem drugom mjestu, reformu, koju moramo pretpostaviti, naime da i odrasli sudjeluju u igri.

Na temelju svega izloženoga moram ustvrditi, da me nisu uvjerili P.-ovi dokazi o učesnicima u Troji. Moglo bi se prihvatiti, da je „konjanništvo do najkasnijih vremena rimske vojske, sigurno do Justinijana, čuvalo tradiciju Troje“ (str. 135). Možda bi se moglo prihvatiti i shvaćanje, da su u Troji za kasnijih careva sudjelovali i odrasli konjanici (isp. ona sporna mjesta kod Diona Kasija, osobito 76, 15, 3 i 77, 16, 7, te Arjanov odlomak iz Τέχνη τακτική). Ali mislim, da nije umjesna tvrdnja, po kojoj „die Knaben-Troia ist vielmehr eher eine Nebenentwicklung des von Männern gerittenen Tanzes“ (str. 137). Ako bismo i zabacili isključivo sudjelovanje dječaka u Troji, onda možemo ustvrditi jedino ovo: odrasli su jahači počeli sudjelovati u Troji tek naknadnim razvojem jahačkog turnira, koji je bio određen samo za dječake.

V. Vratović, Zagreb.

CHARLES BALLY, MANUEL D'ACCENTUATION GRECQUE, Berne, A. Francke, 1945, str. 129.

U ovoj knjižici ženevski lingvisti Ch. Bally, učenik i nastavljatelj F. de Saussurea, daje, kao što i sam u uvodu kazuje, deskriptivni i sintetički pregled grčke akcentuacije uzimajući prvenstveno u obzir praktičnu univerzitetsku nastavu, a to pokazuju i vežbe na završnim stranama (119—124) knjige. Istoriska objašnjenja i komparativni materijal nisu uzimani sistematski u pretres i, ukoliko ih ima, štampani su petitom. Kao dopunu sa te strane pisac preporučuje *Traité d'accentuation grecque* (treće izd. 1938) od J. Vendryesa, koji donosi i teorije antičkih gramatičara.

Ch. Bally i u ovom delu stoji na pozicijama i služi se terminima de Saussurove škole. Polazeći od toga da je mesto akcentu određeno bilo fonetskim oblikom (Saussureov signifiant) bilo značenjem (Saussureov signifié) reči, ili i jednim i drugim, Bally svoj rad deli po tom principu, iznesenom u Uvodu (§ 1—20) pored opštih primedaba, na sledeća poglavlja: *Lois relatives aux signifiants* (§ 20—37). *Lois d'accent dépendant de la valeur grammaticale des mots (accent de signifié)* (§ 36—61). *Regles déterminées par la nature des signifiés* (§ 62—72). *Accentuation des suffixaux* (§ 73—208). *L'accent dans la phrase* (§ 209—237).

Pored uobičajene terminologije antičkih gramatičara (oksitona itd.) pisac uvodi i drugu terminologiju, koja nešto komplikuje izlaganje, ali i doprinosi preciznosti, i to na osnovu postavke da je akcent vezan „za čistu osnovu“ i ne ovisi o deklinaciji i konjugaciji (izuzevši ograničenje na poslednja tri sloga, na „akcenatsko polje reči“) odnosno da je vrednost akcenta u grčkom leksička a ne sintaktička. Termini koji označavaju mesto naglaska u odnosu na osnovu su sledeći: završni akcent osnovne naziva se akrotoničnim ili akcentom 1 (a<sup>1</sup>), akcent na penultimi mesotoničnim ili akcentom 2 (a<sup>2</sup>) a akcent koji se povlači koliko to dopušta akcenatsko polje anaklitičkim ili akcentom 3 (a<sup>3</sup>).

U pogledu osnovnih pitanja značajan je stav pisca što se gravisa tiče. On o njemu kaže (§ 8): „c'est une notation conventionnelle de l'aigu final de mot dans le corps de la phrase“ i (§ 13) pobija shvatanje koje je obrazložio J. Wackernagel (*Beiträge zur Lehre vom griechischen Akzent*, Basel 1893) a prihvatio u potpunosti i podupro još nekim dokazima J. Vendryesa (o. c. § 39—43), da gravis beleži atoničnost završnog sloga reči, sledećim primedbama. Prvo mesto zauzima primedba o povlačenju akcenta